

3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали) / За ред. Кременя В. Г. / авт. М. Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубіянко, І. І. Бабін – Київ-Тернопіль: вид-во ТДПУ, 2004. – 114 с.
4. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. / П.И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
5. Сисоева С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навчальний посібник / С. О. Сисоева, І. В. Соколова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 78 с.

Independent work in the professional development of future teacher of artistic disciplines

The article deals with the problem of finding optimal ways independent work of art majors. The basic aspects of the individual work of students of higher education.

Keywords: *basic approaches, cognitive capabilities, analysis, synthesis, improving knowledge, developing thinking, structured, self-development and motivation.*

УДК. 378.016:78

Лаврентьєва Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті зроблена спроба виявлення специфіки методичного мислення вчителя музики та особливостей його формування у процесі інструментально-виконавської підготовки.

Ключові слова: *методичне мислення вчителя музики, предмет методичного мислення вчителя музики, інструментально-виконавська підготовка, професійна методична діяльність вчителя музики.*

Першочерговим завданням вищої школи у контексті гуманізації освіти в сучасній Україні є формування проблемно-пошукового мислення і самостійності в інтелектуально-світоглядному вдосконаленні майбутніх вчителів, що передбачає необхідність раціонального використання можливостей навчального матеріалу, актуальних інтегрованих зв'язків, динамічності і наступності професійно спрямованих дисциплін, а також створення дієвих механізмів реалізації методичного мислення, що дозволяють правильно оцінювати ситуації, ефективно вирішувати педагогічні завдання, аналізувати практику і висувати інноваційні ідеї. Однак, як свідчить практика, дедалі більше загострюється протиріччя між наявними у вищій школі, з одного боку, можливостями для ефективного формування методичного мислення вчителів музики і мірою їх реалізації на практиці, а, з іншого – потребами практики і недостатністю розробки теорії формування методичного мислення вчителя музики у педагогічному вищому навчальному закладі (ВНЗ).

Для формування методичного мислення вчителя музики значними резервами володіють заняття в класі інструментальної підготовки у ВНЗ. При цьому одним з перспективних напрямів педагогічної діяльності, в яких зосереджені значні резерви вдосконалення та оптимізації навчального процесу, є навчання гри на фортепіано і виховання музиканта педагогічної професії як реалізація головної методологічної настанови, оскільки володіння саме цим інструментом є важливим елементом професіоналізму вчителя музики і показником рівня його загального музичного розвитку. Відтак, інструментально-виконавська підготовка в класі фортепіано є чинником активізації та стимулювання процесу формування методичного музичного мислення майбутнього вчителя музики.

Аналіз сучасних музично-педагогічних досліджень свідчить про істотний інтерес до проблеми специфіки підготовки вчителя музики, зважаючи, що музична освіта визнана сьогодні принциповим чинником гуманізації суспільства. Так, різні аспекти практичної підготовки студентів разом з аналізом музично-освітньої діяльності досліджені такими відомими ученими-педагогами, як О. А. Апраксина, Б. В. Асаф'єв, Л. А. Баренбойм, В. І. Лях, Г. Г. Нейгауз та ін. [3; 5; 12]. Теорію природи здібностей людини, її музичного мислення значно збагатили дослідження з музичної психології В. В. Медушевського, Є. В. Назайкінського та ін. [9; 11]. Проблемам професійної підготовки сучасного фахівця-музиканта присвячені праці Ю. Б. Алієва, Н. К. Бакланової, М. І. Ройтерштейна та ін. [14].

Важливі дані для удосконалення системи освіти майбутнього вчителя музики в класі інструментальної підготовки містяться у працях І. Н. Немикіної, Г. М. Ципіна [13; 19].

Напрацювання цих учених є важливим підґрунтям для реформування освіти у ВНЗ з метою підготовки освічених фахівців, здатних до творчого і критичного мислення, різнобічного, цілісного бачення та творчого вирішення професійних завдань, самовизначення і самореалізації. Однак, питання формування методичного мислення вчителя музики вивчені все ж недостатньо, незважаючи на той факт, що потреба його формування визначається як науковими, так і практичними обставинами, зокрема, недостатньою вивченістю педагогічних і психологічних механізмів становлення методичного мислення у педагогічному ВНЗ у класі інструментальної підготовки.

Отже метою даної статті є виявлення специфіки та особливостей формування методичного мислення майбутнього вчителя музики у процесі інструментально-виконавської підготовки.

Методичне мислення вчителя музики є невід'ємною складовою його професійної методичної діяльності, а, відтак, воно поєднує в собі ознаки професійного педагогічного мислення і специфічні характеристики, властиві методичному мисленню вчителя музики. Саме тому сутність методичного мислення варто розглядати з позицій практичної методичної діяльності. Методичне мислення – це «особливий вид когнітивної діяльності, що виявляється в методично осмисленому використанні положень педагогіки та психології в навчанні і вихованні учнів, освоєнні, створенні та застосуванні нових педагогічних засобів» [8]. Дане визначення дозволяє зробити висновок про два види професійної методичної діяльності вчителя, перший з яких пов'язаний з умінням успішно вирішувати методичні завдання, тобто гнучко застосовувати отримані знання для реалізації цілей навчання відповідно до методичної теорії і конкретних умов навчання, а другий вказує на необхідність інтелектуальної активності, тобто здійснення вчителем дослідницьких пошуків з метою підвищення свого професійного рівня. Не випадково Г. І. Саранцев визначає такі ознаки методичного мислення: «методична інтерпретація положень педагогіки і психології; широка ерудиція дослідника; системне представлення досліджуваних об'єктів, властивостей і взаємозв'язків; комплексне використання діалектики, системного аналізу та системного підходу; необхідність врахування специфіки предметно-спеціального мислення; конкретизація загальних положень, доведення їх до часткових рекомендацій» [15, с. 35-38]. Отже, сьогодні можна говорити про методичне мислення як про процес, який набуває ознак теоретичного мислення, спрямованого на відкриття різних властивостей об'єктів, відносин, закономірностей тощо. Мислення ж загалом є процесом (пошук і відкриття нового), який формується, тобто спочатку і повністю не заданий, і тому вся його детермінація об'єктивно виступає як процес, як щось, що утворюється, динамічне, а не задалегідь і цілком готове.

Такий підхід до розуміння мислення в цілому і методичного мислення зокрема значно розширює уявлення про зміст методичної діяльності сучасного вчителя музики – вчитель сьогодні вирішує як практичні, так і дослідницькі завдання, беручи активну участь у науково-дослідницькій діяльності освітнього закладу, здійснюючи науково-практичну діяльність з дослідження самостійно обраної методичної проблеми, представляючи результати своєї науково-практичної діяльності на семінарах і конференціях, розробляючи підручники і

методичні посібники тощо. Розглядаючи методичне мислення як відносно самостійну специфічну діяльність (виходячи з того, що, як і будь-який вид діяльності, методичне мислення має свої предмети, засоби і результати), серед дій навчального характеру можна виокремити: детальне планування заняття, зокрема, добір необхідних матеріалів, їх адаптація, розподіл, використання прийомів навчання відповідно до рівня підготовки учнів тощо, передбачення результатів такого планування, організацію самостійної роботи учнів, а також аналіз навчальної ситуації на занятті і, у разі необхідності, імпровізація, вибір правильного рішення, організація роботи учнів, зокрема, налаштування їх на роботу, контроль рівня їх вмінь, встановлення мовних взаємин, розподіл уваги між компонентами навчального процесу тощо.

Натомість серед дій дослідницького характеру варто звернути увагу на необхідність самоосвіти, опрацювання наукової і навчальної літератури, підготовку і написання доповіді, постановку і вирішення завдання, аналіз уроку та діяльності учнів, необхідність узагальнення досвіду, впровадження нового. Це передбачає використання певних методів дослідження, зокрема, узагальнення, класифікування, абстрагування та конкретизації, систематизації, висунення гіпотези, побудова доказів, формулювання висновків, прогнозування дій тощо. Зрозуміло, що цей перелік не претендує на вичерпність, однак різноманітність наведених дій навчального і дослідницького характеру переконливо свідчить про важливу роль методичного мислення у діяльності вчителя музики.

З вищевикладеного можна зробити висновок про певний концепт розгляду методичного мислення майбутнього вчителя музики. Йдеться, зокрема, про логічну його складову, важливість розвитку якої у студентів педагогічних ВНЗ при навчанні музиці є безперечною. Свідоме використання логічних прийомів мислення в роботі над музичним матеріалом сприяє глибокому засвоєнню знань, розвиває самостійність студентів в одержанні нових умінь і набутті навичок застосовувати наявні у них знання на практиці. Розвиток логічної складової методичного мислення у студентів музичних факультетів педагогічних ВНЗ важливий ще й тому, що засвоєний комплекс логічних прийомів мислення, вміння практично використовувати ці прийоми в роботі над музичним матеріалом і в позанавчальній діяльності полегшить їхню роботу з розвитку логічного мислення їхніх майбутніх вихованців. При цьому завдання підвищення культури мислення студента не вимагає ані особливого додаткового матеріалу, ані додаткового часу – вся робота з розвитку логічних прийомів мислення студентів може відбуватися в межах встановленої програми, на програмному матеріалі, в тісному зв'язку з усією освітньо-виховною роботою педагогічного ВНЗ.

Враховуючи, що аналіз «стратегії» людського мислення не може бути здійснений без урахування особистісної спрямованості мислячого суб'єкта, іншим провідним чинником, що визначає цілеспрямованість мислення, є його вмотивованість. На підтвердження цієї тези варто навести вислів О. К. Тихомирова, який, розглядаючи структуру розумової діяльності, відзначає, що «особистісний сенс є реальним функціональним утворенням, включеним у процес управління пошуками вирішення завдання» [17, с. 238]. Отже, будь-які спроби формування людського мислення повинні включати в себе й формування його мотиваційного компонента. При цьому важливим позитивним моментом, що виявляється при вивченні ролі мотивації в мисленні, є не лише визнання мотивів в якості динамічного фактора, який спонукає до здійснення розумової діяльності, а й включення мотивів у структуру мислення. Формулювання цього положення, на думку І. С. Морозової, ґрунтується на цілому ряді фактів, які засвідчують значущість мотивації у визначенні характеру і змісту всіх основних структурних одиниць розумового процесу, що проявляється в розумінні, оцінці та прийнятті самого завдання, поставленого перед суб'єктом або сформульованого ним самостійно, а також фіксується у визначенні кінцевих і проміжних цілей, які потрібно досягти [10]. Для цього, на думку дослідниці, особистість співвідносить свої можливості з характеристиками цілей на основі самооцінки результатів своєї діяльності; формує спрямованість мислення, відповідну її цілям; змінює характер процесів актуалізації свого минулого досвіду, у виборі адекватних

значень об'єктів мислення, оцінки їх властивостей, використанні латентних властивостей об'єктів; визначає склад дій та операцій, їх зміст і характер; визначає кількісні та якісні характеристики кінцевих результатів розумової діяльності, її загальну продуктивність [10]. Така підпорядкованість змістовних і структурних особливостей мислення його мотиваційній обумовленості виявляється характерною для всіх видів інтелектуальної діяльності людини.

Важливим є також і психологічний зміст методичного мислення вчителя музики, що полягає в самоорганізації процесу пошуку, виявленні і вирішенні проблемної ситуації, а також в актуалізації професійно орієнтованих компонентів педагогічного мислення, що забезпечують реалізацію професійної активності відповідно до змісту та вимог освітнього процесу. Однак, на жаль, доводиться констатувати, що система психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів музики не вносить суттєвих змін в структуру наявного методичного мислення – воно залишається у них орієнтованим на передання, а не на реалізацію, тобто погано пристосоване для практичного вирішення породжуваних реальною ситуацією педагогічних завдань, що свідчить про нагальну потребу розробки і реалізації програми навчання психологічним основам вирішення педагогічних ситуацій.

Іншим аспектом методичного мислення майбутнього вчителя музики є його предметність, тобто йдеться про професійне мислення, яке розуміється як інтегральна якість, що володіє внутрішньою структурою, провідними компонентами якої є: музичне мислення, яке визначає специфіку професійного мислення; педагогічне мислення, яке становить сутність останнього; і музично-педагогічне мислення, що являє собою взаємне перетворення педагогічного та музичного начал [18]. Творча взаємодія цих компонентів породжує нову якість, яку Т. В. Харитонова визначає як професійне мислення вчителя музики [18]. Функціями професійного мислення вчителя музики дослідниця вважає інтегративну, художньо-творчу, художньо-комунікативну, художньо-інформаційну, виховно-естетичну, орієнтаційно-регулятивну, прогностичну [18]. При цьому ефективному формуванню професійного мислення майбутнього вчителя музики, на думку Т. В. Харитонові, сприятиме комплекс умов: диференціація навчання студентів залежно від базової освіти; посилення проблемності в змісті і процесі навчання; введення наскрізної системи проблемно-аналітичних завдань з провідним циклом предметів; моделювання музично-педагогічної діяльності через вирішення професійно-орієнтованих завдань. Натомість змістовна частина моделі формування професійного мислення майбутнього вчителя музики повинна включати систему проблемно-аналітичних завдань, професійно-орієнтовані завдання і тренінги [18].

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що методичне мислення вчителя музики являє собою систему розумових дій, що виникають на основі пізнання, оцінювання і перетворення складної педагогічної ситуації. Формування ж методичного мислення майбутнього вчителя музики, зокрема у процесі інструментально-виконавської підготовки, є конче необхідним як у теоретичному, так і в практичному плані. Це дозволить здійснювати професійну підготовку майбутнього вчителя музики більш якісно, оскільки музично-педагогічна практика потребує сьогодні науково-обґрунтованого визначення психолого-педагогічних умов і способів корекційної роботи та оптимального сприяння формуванню професійного мислення як однієї із стрижневих професійних властивостей у структурі особистості майбутнього вчителя музики.

Нині ніхто не заперечує необхідність розвитку мислення, погоджуючись із застосування у цьому процесі такого засобу, як завдання. Однак, у сучасній школі все ж спостерігається зміщення у бік вирішення завдань навчання, тобто практичних завдань, зважаючи на вплив прагматизму в сучасному житті та науці. Однак цього недостатньо з точки зору сучасних уявлень про вищу освіту та про професіоналізм необхідного рівня.

Результатом процесу вирішення практичних завдань є набуття досвіду і удосконалення рівня методичної майстерності, що, зрозуміло, важливо, проте результатом дослідницької діяльності є нові знання, новий рівень методичного мислення, що є значно важливішим і

необхідним. Навчання, що ігнорує специфіку розумової діяльності, не лише не в змозі розвинути творчі здібності людини, а й гальмує їх розвиток. Без засвоєння норм наукового мислення участь вчителя музики в процесах духовного виробництва неможлива. Тому найбільш повно меті професійної підготовки фахівців у вищій школі відповідає навчання, що триває слідом за розвитком, зокрема, розвитком здібності та вмінням мислити, що озброює професіонала методами наукового пізнання, умінням організувати науковий пошук, прищеплює смак до дослідження, сприяє мобілізації і розвитку інтелектуальних можливостей.

У процесі формування методичного мислення майбутнього вчителя музики варто зважати на таку істотну ознаку методичного мислення, як творчий характер, оскільки висока продуктивність мислення вчителя-професіонала обумовлена не лише його природними методичними здібностями, а й постійними тренуваннями, що забезпечують професійний саморозвиток у процесі вирішення методичних завдань. Будь-який творчий продукт є результатом не інтуїтивного осяяння, а, навпаки, наслідком специфічного саморозвитку особистості, пов'язаного з тривалим накопиченням і диференціацією корисного для музичної діяльності досвіду. Отже, творче методичне мислення пов'язане з такими ознаками особистості майбутнього вчителя, які обумовлюють продуктивність професійної методичної діяльності. Це креативність, що виражається в готовності до творчої методичної діяльності; прагнення до доказовості й обґрунтованості своєї професійної методичної позиції; здатність формулювати проблемні питання; прагнення і здатність дискутувати; готовність до адекватної самооцінки тощо.

У процесі освоєння нових методичних підходів, методичних систем, методик і технологій під час інструментально-виконавської підготовки відбувається накопичення методичного досвіду майбутнього вчителя музики: він шукає і знаходить нові шляхи для вирішення нових методичних завдань, у ході вирішення яких здійснюється професійний розвиток і саморозвиток майбутнього вчителя, активний розвиток його творчого методичного мислення. При цьому важливу роль у спрямованості методичного мислення на пошук нових методичних рішень відіграє особистість майбутнього вчителя, її професійні прагнення та професійна методична позиція.

Підсумовуючи вищевикладене, варто наголосити, що на сучасному етапі методичне мислення вчителя музики повинно бути спрямоване на пошук шляхів вирішення завдань, що висуваються сучасними тенденціями в освіті України – забезпечення в процесі інструментально-виконавської підготовки особистісного розвитку майбутніх вчителів, формування їх метапредметних і предметних компетенцій. Спрямованість та інтенсивність процесу розвитку методичного мислення значною мірою обумовлена особистістю майбутнього вчителя. Сьогодні вчитель, який володіє розвиненим методичним мисленням, має можливість самостійно здійснювати методичні дослідження та експерименти у сфері методики навчання гри на інструменті, аналізувати, описувати і представляти їх результати, усвідомлювати себе повноцінним учасником професійного методичного співтовариства.

Це висуває необхідність розробки та обґрунтування методики формування методичного мислення майбутнього вчителя музики у процесі інструментально-виконавської підготовки. Йдеться про необхідність виявлення комплексу психолого-педагогічних умов ефективного формування методичного мислення майбутнього вчителя музики з урахуванням складності і багатоплановості даної проблеми, що обумовлено особливим складом музично-педагогічної діяльності.

Діяльність вчителя музики є складним комплексом музикознавчої, виконавської, хормейстерської діяльності, з одного боку, та педагогічної, з іншого, що, безсумнівно, й визначає особливості мислення педагога, які проявляються в єдності музично-мистецького та психолого-педагогічного компонентів, їх цілеспрямованого взаємозв'язку, взаємозалежності і взаєморозвитку.

Список використаних джерел

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка вчителя в системе высшего педагогического образования* / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.

2. Андронов В. П. Психологические основы формирования профессионального мышления : пос. к спецкурсу / В. П. Андронов ; под ред. В. В. Давыдова. – Саранск : Мордовский ун-т, 1991. – 84 с.
3. Апраксина О. А. Современные требования к учителю-музыканту и задачи музыкально-педагогических факультетов / О. А. Апраксина // Музыка в школе. – 1983. – № 1. – С. 30–35.
4. Арчажникова Л. Г. Творческое мышление – основа профессиональной деятельности учителя музыки / Л. Г. Арчажникова // Методы формирования музыкального мышления студентов-заочников в процессе обучения. – М. : Просвещение, 1980. – С. 4-8.
5. Асафьев Б. В. О музыкально-творческих навыках у детей / Б. В. Асафьев // Избранные статьи: О музыкальном просвещении и образовании. – 2-е изд. – Л. : Музыка, 1973. – 143 с.
6. Баталов А. А. Профессиональное мышление: философские проблемы / А. А. Баталов. – М. : Мир, 1981. – 240 с.
7. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: Педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
8. Ибрагимова Л. В. Педагогические условия развития методического мышления учителя в процессе коллективной поисковой деятельности / Ибрагимова Л. В., Ярычев Н. У. [Электр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/109-9357>.
9. Медушевский В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. Медушевский. – М. : Музыка, 1976. – 245 с.
10. Морозова И. С. Мотивация как фактор оптимизации мыслительного процесса : автореф. дис. на стиск. науч. степени канд. психол. наук / И. С. Морозова. – Новосибирск, 1999 [Электр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/motivatsiya-kak-faktor-optimizatsii-myslitel'nogo-protssesa>
11. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1972. – 383 с.
12. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры / Г. Г. Нейгауз. – М. : Музыка, 1961. – 319 с.
13. Немыкина И. Н. Методика проблемного обучения и ее роль в фортепианной подготовке учителя музыки / И. Н. Немыкина // Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе. – Ярославль, 1985. – С. 130–138.
14. Ройтерштейн М. И. Музыкальный язык : учеб. пособие по курсу музыкального анализа для музыкально-педагогических факультетов педагогических вузов / М. И. Ройтерштейн. – М., 1974. – 133 с.
15. Саранцев Г. И. Современное методическое мышление / Г. И. Саранцев // Педагогика. – 2010. – № 1. – С. 31–40.
16. Субъект и объект практического мышления. Коллективная монография / под ред. А. В. Карпова, Ю. К. Корнилова. – Ярославль : Ремдер, 2004. – 320 с.
17. Тихомиров О. К. Структура мыслительной деятельности человека (Опыт теоретического и экспериментального исследования) / О. К. Тихомиров. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1969. – 304 с.
18. Харитонова Т. В. Формирование профессионального мышления в структуре личности будущего учителя музыки : автореф. дис. на стиск. науч. степени канд. психол. наук / Т. В. Харитонова. – Казань, 1998. – 22 с.
19. Цыпин Г. М. Психология музыкальной деятельности: проблемы, суждения, мнения : пос. для учащихся / Г. М. Цыпин. – М. : Интерпракс, 1994. – 384 с.

This article attempts to identify the specific methodological thinking music teacher and features of its formation in the instrumental performance training.

Key words: *methodical thinking music teacher, the subject of methodical thinking teacher of music, instrumental performance in training, professional music teacher methodical activity.*